

SOCIETAT

Entorn del dret de conquesta

TEXT: ORIOL FARRÉS JUSTE

“Només cal veure com les velles monarquies absolutes dels segles XVIII i XIX van transformar-se en Estats més o menys liberals mantenint amb tot rigor els límits dels territoris que havien heretat del règim absolut de dret diví, sense molestar-se a preguntar als seus súbdits, quan ara se suposava que esdevenien ciutadans lliures d’una nació, si se’n sentien participis i si volien formar part d’aquesta nova col·lectivitat, teòricament basada ens uns llaços d’acceptació que havien de reemplaçar la dependència obligada d’un monarca que derivava la seva autoritat de Déu.”

Josep Fontana

Ex iniuria ius non oritur

Màxima romana

“Los papeles [els papers de Salamanca] nos pertenecen por justo derecho de conquista”

Gonzalo Torrente Ballester

Hi ha un passatge força enigmàtic de *De l’esprit des lois*¹ del Baró Charles Louis de Secondat, autor més conegut com Montesquieu. Aquest fragment fa així: “*La societat és la reunió dels homes, però no els homes mateixos; el ciutadà pot morir i l’home persistir.*” (Montesquieu, *De l’esprit des lois*, X, 3, “Le droit de conquête”) I continua seguidament: “*Del dret a la guerra, en deriva i és conseqüència el dret de conquesta, i se’n segueix l’esperit d’aquell*” (X, 3). Montesquieu escriu els llargs paràgrafs d’aquesta obra imbuït dels referents que ha anat descobrint a través d’una recerca pacient i detinguda: hi ha traces de les lleis romanes, de les germàniques, franques i gales. La seva és una síntesi de tots els corpus legals que li han pervingut, amb les seves intuïcions i els seus rudiments. Montesquieu opera des de les herències jurídiques antigues que aviat s’abocaran sobre la modernitat. Convé llegir atentament els textos considerats “clàssics del pensament polític”, ja que sovint, per massa coneguts, amaguen autèntiques apories que ens passen del tot desapercebudes, però que tanmateix tenen la virtut d’il·luminar els marges impensats de la tradició de la filosofia política; és a dir, del *pensament del poder* en el doble genitiu de l’expressió –objectiu: com a pensament sobre el poder; i alhora subjectiu: com a pensament al servei del poder i inherent a ell.

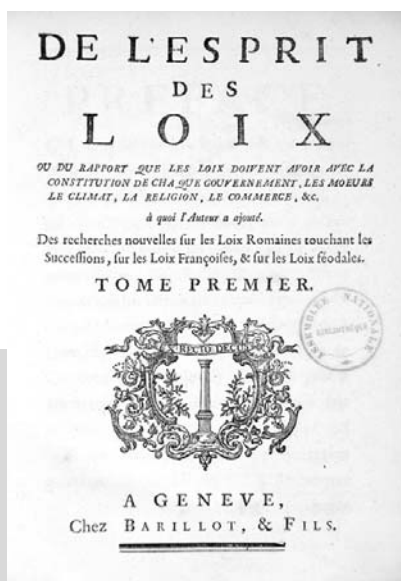
Interroguem-nos. Què vol dir Montesquieu quan escriu que *pot morir* el ciutadà i que alhora l’home *pot sobreviure*? Què és el que es mor quan mor el ciutadà? I què és el que sobreviu quan això s’esdevé? Quina mena d’*esperit* plana sobre el cadàver dels antics ciutadans, o sigui, sobre els *coscos* “persistents” dels súbdits? És possible parlar amb propietat d’una vida ciutadana

separada i esquinçada de la vida orgànica? I si –com sovint diuen alguns tractadistes moderns– això no és més que un ús metafòric del llenguatge, quins són els sobreentesos que fan plausible tal metàfora? Quina analogia es dona aquí per descomptada? Sobre quin fons d’equivalències, complicitats i identitats es mou aquesta construcció semàntica de la *vida ciutadana*? Remetre l’obscuritat d’aquests fragments al llenguatge no soluciona el problema, sinó que en tot cas l’inicia: el prepara i el situa en un escenari contextual. Examinem tot això amb una mica més de detall.

La “vida ciutadana” és una metàfora, d’acord. Les metàfores són figures de dicció que hom fa quan empra un mot que expressa literalment una cosa per a manifestar-ne una altra que tingui una certa semblança amb aquella (GDLC). Molt bé. Així, podem dir, per exemple, que una passió és un foc o que uns llavis són maduixes. Les semblances, en aquests casos típics, es basen en el color, la figura, la forma o la naturalesa de les coses. Vist així, però, què significa exactament “vida” de ciutadà? Quines semblances podem establir entre vida i ciutadania?

D’entrada, se’ns dirà, ben poques. Solem entendre la idea de ciutadania com el resultat d’una tipificació en codis jurídics, en lleis i llistats de drets i deures. D’una banda, un corpus jurídic és la *lletra* que fixa una sèrie de normes dictades pel poder legislatiu. Per exemple, si volem saber què és un ciutadà francès, haurem de recórrer a les lleis franceses que s’han escrit per determinar aquesta entitat jurídica, com el preàmbul de la seva Constitució de 1958: “França és una República indivisible, laica, democràtica i social que garanteix la *igualtat davant la llei de tots els ciutadans* sense distinció d’origen, raça o religió i >

que respecta totes les creences.” I etcètera. Totes aquestes tipificacions són, doncs, maneres de fixar una categoria jurídica, maneres de delimitar, acotar i, en conseqüència, també paralitzar fenòmens vius i canviants. Des d'aquest punt de vista, la lletra és més aviat el contrari de la vida; la lletra fixa, gebra i estanca, la lletra és lletra morta. D'altra banda, cal dir que els ordenaments jurídics s'apliquen precisament a la vida, normalment a la vida humana però darrerament també a qualsevol tipus de vida, sobretot arran de les preocupacions recents sobre el medi ambient, la bioenginyeria o els anomenats “drets dels animals”. En qualsevol cas, però, la llei no és pas la vida mateixa, sinó que és allò *artificial* –construït per mitjà de convencions en forma de prescripcions de comportaments aliens– que s'aplica sobre la vida. No es pot identificar ni assemblar a la vida precisament perquè, en emmotllar-s'hi, se'n diferencia per força.

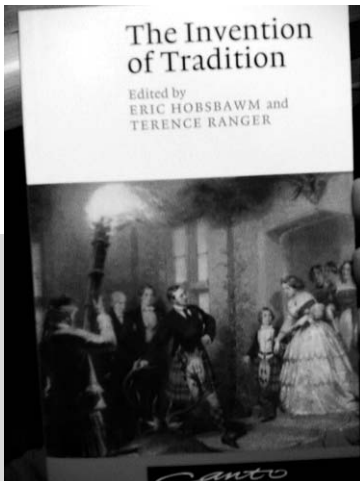

Arribats aquí, encara es podria dir que la vida de la ciutadania no és pas la *lletra* de la llei sinó el seu *esperit*. I amb això ja ens començaríem a acostar a l'arrel de la qüestió. Montesquieu és qui justament explota, per dir-ho així, aquesta distinció evangèlica que ha fet tanta fortuna: la lletra de la llei seria l'expressió literal de la norma; i el seu esperit, en canvi, serien els principis que l'animen i el conjunt de valors, costums i usos que entren en joc a l'hora d'interpretar-la. Allò que ara en solem dir el “context” de les normes jurídiques. La vida, doncs, és aquest context? Malauradament tampoc no pot ser ben bé així. No tindria cap sentit dir que l'esperit de la llei és la vida de la llei i alhora parlar, com fa Montesquieu, de l'*esperit* de conquesta que és precisament la suspensió absoluta i efectiva de totes les lleis i usos d'un poble una vegada se l'ha conquerit militarment. Encara més, identificar els noms “vida” i “esperit” en aquests paràgrafs de l'obra de Montesquieu posa nous problemes per tal de poder copsar, llavors, aquesta noció intrigant d’“esperit de conquesta” que l'autor tematitza i alhora reelabora traint els seus remots orígens religiosos.

Sembla que o bé ens quedem amb l'esperit de conquesta o bé ens quedem amb aquesta noció d'esperit i vida del ciutadà. Mai amb les dues alhora, a no ser que vulguem multiplicar absurdament el camp de les metàfores, fins que deixin de tenir algun sentit. Tornem a la primera frase de Montesquieu, a la qual, com hem dit, se sol prestar poca atenció: “*la societat és la reunió dels homes, però no els homes mateixos.*” Aquí societat (*société*) no vol dir pas “societat” en el sentit modern del terme, com quan hom es refereix a la “societat de consum”, a la “societat de l'espectacle” o a les “societats anònimes”. La *société* en Montesquieu no implica una mera agregació d'homes, cossos, individus o béns. L'expressió prové del sintagma llatí *societas civilis*, però resulta que malauradament –per economia de llenguatge i erosió històrica– ha perdut l'adjectiu “civilis”, que és de fet el més important –*civilis* significa “civil”, a saber, “dels ciutadans”. La idea de “societat” que opera en Montesquieu és necessàriament, doncs, ciutadana.

Val a dir que també incorreríem en un greu anacronisme si traduïssim la societat civil dels antics com la *societat civil* moderna (famílies, empreses i moviments socials). La *societas civilis* és el cos de ciutadans *reunit*: és la comunitat política, aquells que es regeixen per les seves pròpies lleis. Vet aquí, doncs, que l'objectiu de (el dret a) la guerra i la conquesta no és encara mai *directament* l'extermini de tots els homes que formen l'enemic –accidentalment, és obvi que també ho podrà ser i, amb el pas del temps, el segle XX coneixerà en l'holocaust nazi i els feixismes la forma més funesta i fatídica d'aquesta variant–. Però el cas és que la guerra i la conquesta de les quals es parla en aquestes fonts no impliquen “directament” la mort dels homes i les dones. La guerra, llegim en Montesquieu, té un efecte disgregador, desunificador i dispersador sobre els vençuts; dit altrament, el que fa és *desreunir-los, dessocialitzar-los, desactivar-los* com a ciutadans. L'objectiu de la conquesta, primàriament, no és pas l'home sinó el ciutadà. I llegim també en el llibre X de *De l'esprit des lois*: “*quan el dret de ciutadania ja no val res és quan es pot comprar i vendre, quan se li pot fixar un preu*”. Novament, ens enfrontem a la paradoxa: quan ja no val és quan *val diners* (es mercantilitza) el ciutadà. Però, aleshores, quina és aquesta altra forma de validesa o valor que no té res a veure amb la compravenda? La resposta raurà precisament en aquesta misteriosa noció de *vida* del ciutadà. En allò que mor en la conquesta i que viu en la societat entesa com el llaç que *reuneix* els homes. Ara potser ja podem entendre que el trencament d'aquest llaç és l'objectiu de la guerra i la conquesta. La derrota militar s'ha d'acompanyar, per tant, amb un *esperit* de conquesta. S'ha de passar, consegüentment, del llaç dels ciutadans al nus dels súbdits. L'esperit de conquesta és precisament l'efecte que dispersa els derrotats de tal manera que esdevenen “només” homes, éssers als quals posteriorment es pot encadenar i dominar perquè ja no els reuneix cap dret propi. Quan mor el ciutadà és quan mor la *solidaritat*, els lligams, d'un poble.

El vençut, per últim, tampoc no és un simple pres. Un presoner és un home certament mancat d'alguns drets. Però el vençut és un home mancat de tots i cada un dels *drets i deures com a ciutadà* del seu poble ara derrotat. L'esperit de conquesta no es desenvolupa, finalment, només sobre els cossos i la vida dels individus, sinó també i sobretot contra la seva antiga unitat la >

qual està condemnada a desaparèixer i caure en l'oblit. L'esperit de conquesta equival a un buidatge de valors ciutadans i a una creació de nous súbdits, o també a una assimilació a la nació més poderosa. Montesquieu ens parla del ciutadà que no trobem únicament a l'interior dels codis legals, sinó que a més a més roman en el cor i les virtuts de l'home, en el seu *esperit*. Aquesta qualitat de ser poble, més enllà de la suma dels individus, és el poder que mor en la derrota i que vivia en la llibertat. Montesquieu és, ara ja es veu perquè, un filòsof del poder, independentment del fet que passi per ser el teòric consagrat de les lleis, el dret, els tribunals i la justícia (i paradoxalment, també de la *divisió dels tres poders*). Amb ell aprenem que la societat civil no és substància, sinó *relació*. Moviment i poder de ser un mateix en la ciutadania, qualitat de qualificar-se, vida plena, potència republicana, politització.

* * *

Deixem ara l'especulació filosòfica sobre Montesquieu i aterrem a una realitat més concreta i palpable. Joan Fuster parla extensament de les nacions frustrades al seu *Diccionari per a ociosos*². *No cal ser gaire perspicaç per adonar-se que els Països Catalans serien un exponent indiscutible de nació frustrada. De nació que hauria pogut ser Estat (existir sobiranament) però que els Decrets de Nova Planta, entre d'altres processos de conquesta, intrusió i domini, va reduir a través d'un anorreament de les seves institucions i trets diferencials. Alfons López-Tena al seu llibre Catalunya sota Espanya³ defineix, ras i curt, la relació entre Catalunya (o si es prefereix, els Països Catalans) i Espanya en aquests termes: Catalunya no és Espanya, és d'Espanya. Ser d'algú altre implica estar dominat, formar part del seu domini, del seu haver. En termes de Montesquieu i del republicanisme clàssic, diríem que ser d'algú altre pressuposa una conquesta, un despotisme o una mercantilització. Centrem-nos en el cas de la conquesta. L'objectiu d'aquesta és que, si tot va com ha d'anar, l'esperit que segueix a la victòria mini, lamini i soscavi l'antiga consciència, vida o esperit de formar part d'una nació diferent: comença el ressentiment, l'autoodi, la vergonya, la por, el penediment i la submissió que tan bé coneixen els vençuts. L'objectiu de les annexions, al final, és que els territoris ocupats acabin essent part del domini estatal i s'hi fusionin completament. Si Catalunya, per dir-ho així, fos Espanya (o una mera part d'Espanya), aleshores no hi hauria cap problema: els catalans serien uns ciutadans espanyols com els altres, no hi hauria distinció, no hi hauria cap diferència, el procés hauria arribat al final. Però el cas és que això no és del tot així. Catalunya no és una mera part d'Espanya: l'entitat Catalunya es vol per sota d'Espanya, i encara ara, dia rere dia, fem experiència de com es busca una mena de política de dominació que empenyi aquesta suposada perifèria cap a un centre aliè. Aquesta força, com no pot ser de cap més manera, s'aplica a quelcom que no és (prou) espanyol. Si aquesta ombra de ciutadania no existís, no tindria cap sentit subordinar els catalans. Per l'esperit de conquesta, tota diferència irreductible és una ofensa.*

D'exemples de tot això no en manquen: és paradigmàtic, per començar, el cas dels papers de Salamanca. Si acabada la Dictadura aquests papers haguessin tornat ràpidament als seus propietaris o als hereus i a les seves famílies, aleshores s'hauria entès que hi hauria hagut una justa reparació. Però la cosa, com sabem, ha estat molt més complicada: els estira i arronsa han abundat, igual com els retards, la feixuga burocràcia, les declaracions polèmiques i les sortides de to. Les paraules de Gonzalo Torrente Ballester, dites amb ira davant de multituds aplegades a una plaça, que els papers eren de Salamanca per dret de conquesta, ja ho diuen tot. També amb el patrimoni artístic de Catalunya, sobretot en els casos de Dalí i Miró, l'espoli ha continuat: la sensació davant la possibilitat de cedir algunes obres de Dalí a Catalunya, per dir-ho amb paraules d'Alfonso Guerra, era de "*bajarse los pantalones ante los catalanes*". No és Catalunya part de l'Estat espanyol? No són els museus catalans museus espanyols? Ja es veu que a vegades no és així. En alguns casos no es dubta a mantenir una diferència jeràrquica: els catalans –els seus papers, patrimonis culturals, etc– són *dels* espanyols. I es podrien afegir més exemples d'aquesta llastimosa tendència, com el greuge comparatiu entre les diferents reformes dels estatuts d'autonomia a l'Estat espanyol, la reticència a publicar adequadament les balances fiscals de la comunitat autònoma de Catalunya, el conflicte sobre el finançament i la instrumentalització política del nacionalisme català que s'ha tornat a posar en marxa en els darrers temps. Però per ara ho deixarem aquí.

Allò que realment interessa és que els catalans no han acabat mai d'assimilar-se a la realitat estatal espanyola. Per dir-ho com Carles Castellanos a *Reviure els dies. Memòria d'un temps silenciada*⁴, els catalans s'han mantingut entre dos estats molt potents, l'espanyol i el francès, sense l'aixopluc d'un estat propi, només amb l'ajuda de la seva cultura, les seves associacions i la seva llengua. O posat d'una altra manera, l'esperit de conquesta no ha acabat de disgregar la unitat catalana, no s'ha trencat encara el lligam suficient que serveix per articular una *diferència*, almenys respecte de la resta de l'Estat espanyol. Totes les friccions entre Catalunya i Espanya, instrumentalitzades fins a la sacietat pels partits polítics espanyolistes, responen a una mateixa situació: el manteniment, la persistència d'alguna cosa més que uns quants individus, homes i dones "espanyolitzables", o bé espanyols acabats, en el territori dels Països Catalans. L'esforç de l'opressió que exerceix Espanya contra els catalans, la pervivència del seu esperit de conquesta, és la demostració de la vida, ben cert que precària i debilitada però no pas exhaurida, de la nostra nació.

* * *

Per finalitzar aquest article, caldria fer dues últimes remarques a títol de conclusió. La primera remarca, derivada de la metàfora de Montesquieu sobre la "vida ciutadana", és que la idea de Nació, que certament implica un naixement (la paraula "nació" ve de *néixer*) no és una entitat estrictament biològica en els seus orígens. La nació, com el *demos* o la *societas civilis*,

implica una vida que no es redueix a una sèrie de notes hereditàries com poden ser les que s'infereixen d'aquesta fantasia biològica anomenada "raça" i que estarien inscrites al codi mateix de la vida humana i expressades en trets fenotípics estereotipats. La reducció del nacionalisme al racisme o la xenofòbia és una simplificació que es basa en passar per alt fragments i reflexions com els de Montesquieu amb els quals he començat aquest text. La vida ciutadana no té res a veure amb els homes i prou, amb la seva vida orgànica, sinó que té a veure amb la seva *reunió* en una societat civil. En aquest sentit, la conquesta d'un poble mostra la fi d'una organització que no és biològica en la seva essència, sinó que és política i està basada en convencions: totes les formes d'"invenció de tradicions" -per emprar l'expressió de Hobsbawm⁵- són això: fórmules per mantenir els llaços que serveixen per aixecar ciutadans, per unir els homes sota el seu dret. La llengua, els costums, la vida associativa, les diferents narracions comunitàries, les creences i les lleis conformen "pobles". Quan aquests deixen de governar-se a si mateixos i finalment es disgreguen, aleshores les seves notes diferencials inicien el seu declivi, fins i tot en el cas extrem que tots els individus que els integraven continuïn vivint i reproduint-se com si res. Per tant, la defensa de la nació catalana no té inoculat necessàriament el virus del racisme, l'agressió expansionista o l'exclusió violenta. El naixement de la Nació o la seva vida no són fenòmens sotmesos a les lleis de la natura, susceptibles de ser emmarcats en el camp de la biologia. Un poble és una *obra* humana i social, una empresa ciutadana.

La segona remarca té un caire més domèstic i menys abstracte. Els Països Catalans han resistit en l'anomalia (són un cas excepcional dins Europa) pel fet que han sobreviscut alguns –és ben cert que no pas tots– dels lligams que els separaven i separen de les nacions majoritàries dels estats que els contenen, això és cert i ha estat així fins ara. Amb tot, una tal anomalia no té perquè durar per sempre: l'esperit de conquesta finalment podria absorbir aquestes diferències cada vegada més tènues fins a eliminar la vida catalana i substituir-la a tots els efectes per l'espanyola –o la francesa– en un unitarisme reeixit. O bé, en una situació diametralment contrària, l'esperit de Catalunya podria prendre cos en un estat lliure, és a dir, en una República independent: lliure de l'invasor, del despotisme i de la mercantilització que liquiden la ciutadania. Tal vegada, el *desideratum* de la solució confederal també aniria en aquesta darrera línia alliberadora... Qui ho pot saber? El problema, però, és que fora d'aquesta disjuntiva, al ciutadà de Catalunya només li resta el turment i el suplici de malviure eternament en el foc d'un infern que crema però no mata.

NOTES

1. Montesquieu, Charles de Secondat: *De l'esprit des lois*. Paris : Garnier, 1973.
2. Fuster, J.: *Diccionari per a ociosos*. Barcelona: Edicions 62, 1978.
3. López-Tena, A.: *Catalunya sota Espanya. L'opressió nacional en democràcia*. Barcelona: La Magrana, 2007.
4. Castellanos, C.: *Reviure els dies. Records d'un temps silenciada*. Barcelona: Pagès Editors, 2003.
5. Hobsbawm, E.; Ranger, T.: *The invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992